

αξιωματικών. Τα αποτελέσματά της αποδεικνύουν ότι η ακριβής ημερομηνία πυρπόλησης της Αχλαδινής ήταν η Παρασκευή 9 Ιουνίου 1944 και ότι εκτελέστηκαν συνολικά 18 κάτοικοι του χωριού σε τρεις επιβεβαιωμένες διαφορετικές τοποθεσίες (Ορέν Ντερέ, Μεταλλεία Μακρυχωρίου και διασταύρωση Χρυσούπολης).

ΕΘΝΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ
ΑΝΤΙΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ (ΕΑΣΑΔ):
ΟΙ ΠΡΟΘΥΜΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ

Βασιλική Λάζου – Δημήτρης Σκαλτσής

Την 21^η Απριλίου 1944, ακριβώς τρία χρόνια από την είσοδο των κατοχικών στρατευμάτων στον Βόλο, ξημέρωσε μια μαύρη μέρα για την πόλη. Στους κεντρικότερους δρόμους και πλατείες κείτοναν 14 πτώματα, δολοφονημένα με μια σφαίρα στον τράχηλο «κατά τη χιτλερική μέθοδο». ¹ Ανάμεσά τους βρίσκονταν μέλη της τοπικής «ελίτ», τα οποία είχαν συμβάλει στη συγκρότηση και δράση του ΕΑΜ και των οργανώσεών του: ο Κώστας Δονδολίνος, διευθυντής της Εμπορικής Τράπεζα Βόλου, στέλεχος των Φιλελευθέρων κατά τον Μεσοπόλεμο, οι δύο του γιοι, Αλέκος και Νίκος, φοιτητές του Πολυτεχνείου και μέλη της ΕΠΟΝ, ο Γιώργος Χαλυβόπουλος, παραγγελιοδόχος με καταγωγή από την Τραπεζούντα και η σύζυγός του Ελένη, δασκάλα και πρόεδρος της Λέσχης Εργαζομένου Κοριτσιού και άλλοι οκτώ, όλοι μέλη των τοπικών οργανώσεων του ΕΑΜ.

Ένας από τους εκτελεσμένους, με εμφανή τα σημάδια των βιοανιστηρίων, ήταν ο Γιώργος Τζάνος, γιατρός φυματιολόγος και πρόεδρος της ένωσης ποδοσφαιρικών σωματείων Βόλου. Τα τρία αδέρφια του είχαν σκοτωθεί στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο² και αυτός ήταν το τέταρτο από τα πέντε αγόρια της οικογένειας που σκοτώνονταν για την πατρίδα. Με τη μεσολάβηση του Γερμανού προξένου Scheffel, οι Γερμανοί πρόσταξαν τους ΕΑΣΑΔίτες να παραδώσουν το πτώμα του σκοτωμένου στους συγγενείς του για να γίνει η ταφή. Επέτρεψαν ακόμα τη συγκέντρωση στην

1. Εφ. *Αναγέννηση*, Βόλος, 31 Μαΐου 1944.

2. Στέφανος Κ. Τζάνος, *Ημερολόγιον Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Αντ. Σταμούλη 2016.

εκκλησία και την πομπή, χωρίς όμως να δώσουν καμία εγγύηση για την ασφάλειά της. «Την ημέραν εκείνη, 22 Απριλίου 1944», σημειώνει ο Ιωάννης Μουράτογλου

[...] όλος ο κόσμος ήταν κλεισμένος στα σπίτια του. Τίποτε δεν κουνιόταν, τίποτε δεν ακουγόταν σ' όλη την πόλη. Η σιγή ήταν τέτοια που θα μπορούσες ν' ακούσεις ακόμη και την περπατησιά της γάτας. Ήταν μια σιγή που σου έφερνε έναν φόβο ανάμεικτο με αγωνία για κάτι κακό, άγνωστο, που έρχεται, μα δεν ξέρεις τι και από πού [...] Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες μονάχα οι γυναίκες, οι μαυροφορεμένες γυναίκες του Βόλου, ήρθαν να κλάψουν, να μοιρολογήσουν τον αδικημένο και μαζί μ' αυτόν όλους τους δολοφονημένους».³

Έως τα τέλη Μαΐου 1944, ο Βόλος θρήνησε 93 βίαιους θανάτους, εκατοντάδες συλλήψεις και φυλακίσεις στην Κίτρινη Αποθήκη, αποστολές στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Λάρισας και της Γερμανίας, λεηλασίες οικιών και καταστημάτων.⁴

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΩΝ ΕΑΣΑΔ

Η νέα πληγή στην ήδη βάρια τραυματισμένη από τη φασιστική Κατοχή εργατοσύνη ήταν τρεις ένοπλες «εθνικιστικές» ομάδες: ο Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης (ΕΑ-ΣΑΔ), οι Εθνικές Αντικομμουνιστικές Ομάδες (ΕΑΟ) και η Μαχητική Ομάδα Άνω Λεωνίων. Επρόκειτο για τη θεσσαλική εκδοχή των Ταγμάτων Ασφαλείας, των ένοπλων σχηματισμών που συγκροτήθηκαν το 1943-44 από τις γερμανικές αρχές Κατοχής και τη δοσίλογη κυβέρνηση Ιωάννη Ράλλη για την καταπολέμηση της Αντίστασης.

Ιδρυμένα με νόμο τον Ιούνιο 1943, αρχικά στην Αθήνα, τα Τάγματα Ασφαλείας στόχευαν, σύμφωνα με τους ιδρυτές τους, στην «προστασία του κινδυνεύοντος κοινωνικού καθεστώτος

3. Ιωάννης Μουράτογλου, *Αντίκρυ στο χρέος*, Αθήνα 1987, σ. 56.

4. Ληξιαρχείο Δήμου Παγασών, *Βιβλίο Θανάτων 1944*, εφ. *Αναγέννηση*, 31 Μαΐου 1944.

από τους καταχθόνιους σκοπούς του κομμουνισμού».⁵ Στην πράξη συγκροτήθηκαν από τον Οκτώβριο-Δεκέμβριο 1943 υπαγόμενα στον Γερμανό «Αρχηγό των SS και της Αστυνομίας στην Ελλάδα», Γιούργκεν Στρουπ αρχικά και Βάλτερ Σμίαντα στη συνέχεια. Είναι γνωστές και τεκμηριωμένες οι δημόσιες διακηρύξεις συστράτευσης των Ταγμάτων στην πολεμική προσπάθεια και την πολιτική ηγεσία του Γ' Ράιχ.⁶

Ένας νέος νόμος του Φεβρουαρίου 1944 προέβλεπε τη δυνατότητα επέκτασης των Ταγμάτων στην επαρχία, πράγμα που έγινε στη Χαλκίδα, την Πάτρα, το Αγρίνιο, τη Ναύπακτο, την Κόρινθο και τον Πύργο.⁷ Επρόκειτο για ένα είδος εκστρατείας από την πρωτεύουσα στην ύπαιθρο, η οποία εκπορεύτηκε από την κυβέρνηση Ράλλη και, με την ενεργό ανάμιξη των Γερμανών, ενισχύθηκε ωστόσο αποκτηθείσες τοπικό έρεισμα.⁸ Στη διαδικασία αυτή, όπως καταδεικνύεται στη συνέχεια, έπαιξαν ρόλο τοπικοί παράγοντες του ΕΔΕΣ, οι οποίοι συνεργάστηκαν με τον προδοτικό ΕΔΕΣ Αθηνών και τις οργανώσεις εκείνες, όπως η ΕΕΕ, οι οποίες υπό τη γερμανική αιγίδα της Υπηρεσίας Ασφαλείας (SD) στόχευαν στην καταπολέμηση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.

Η συγκυρία της ίδρυσης των Ταγμάτων Ασφαλείας και αντίστοιχων ένοπλων σχηματισμών δεν ήταν τυχαία. Η προέλαση των συμμάχων στα μέτωπα του πολέμου, που καθιστούσε πθανή την εσπευσμένη υποχώρηση των γερμανικών δυνάμεων από την Ελλάδα, έκανε τους τελευταίους να αναζητούν συμμάχους σε οποιονδήποτε

5. Φύλλο Εφημερίδος Κυβερνήσεως [στο εξής ΦΕΚ], αρ. φυλ. 180, τχ. 1, Νόμος 260 «Περί συγκροτήσεως τεσσάρων ευζωνικών ταγμάτων», Αθήνα 18 Ιουνίου 1943.

6. Χάγκεν Φλάισερ, «Νέα στοιχεία για τη σχέση Γερμανικών Αρχών Κατοχής και Ταγμάτων Ασφαλείας», *Μνήμων*, 8 (Αθήνα 1980-1982), σ. 189-203.

7. ΦΕΚ αρ.φυλ.48, τχ.1, Νόμος 1249 «Περί συμπληρώσεως του υπ. αριθμ. 260/1943 Νόμου περί συγκροτήσεως τεσσάρων ευζωνικών Ταγμάτων», Αθήνα 22 Φεβρουαρίου 1943.

8. Για την αντίστοιχη περίπτωση της Εύβοιας βλ. Γιάννης Σκαλιτάκης, «Η Αθήνα ενάντια στην ύπαιθρο. Η εκστρατεία των Ταγμάτων Ασφαλείας από την Αθήνα στην Εύβοια», *Ο Πολίτης*, 163 (Φεβρουάριος 2008).

θα τους βοηθούσε να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις των ανταρτών. Σκοπός τους ήταν, μέσω του εξοπλισμού αντιαεμικών οργανώσεων, η υπόθαλψη μιας ενδοελληνικής σύγκρουσης, προκειμένου να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα των κατασταλτικών μέτρων εναντίον του ΕΑΜ και να εξοικονομηθεί πολύτιμο γερμανικό αίμα.⁹

Στην ίδια λογική συνέκριναν όλοι όσοι φοβούνταν μια καθολική επικράτηση του ΕΑΜ μετά την απελευθέρωση της χώρας. Η ενδυνάμωση του ΕΛΑΣ και η μεταμόρφωσή του από άθροισμα ανταρτοσμάδων σε στρατό 20.000 μαχητών και η ιταλική συνθηκολόγηση τον Σεπτέμβριο 1943 είχαν αλλάξει τα δεδομένα. Αφενός ο ΕΛΑΣ ενισχύθηκε με τα ιταλικά όπλα, αποτελώντας έναν αξιόμαχο στρατό, και αφετέρου οι Γερμανοί έπρεπε να κατακτήσουν εκ νέου το μεγαλύτερο μέρος της χώρας που είτε κατείχαν στο παρελθόν οι πρώην σύμμαχοί τους, είτε μεγάλο μέρος του στα ορεινά βρίσκονταν υπό την εξουσία της Αντίστασης.

Την πρωτοβουλία για τη συγκρότηση ένοπλων αντικομμουνιστικών ομάδων στα πρότυπα των Ταγμάτων Ασφαλείας στην περιοχή του Βόλου ανέλαβε ο δικηγόρος Θρασύβουλος Παπασακελλαρίου,¹⁰ ο οποίος μαζί με τον Νομάρχη και μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου του Βόλου μετέβησαν στην Αθήνα με πρόσχημα να επιληφθούν της επίλυσης σοβαρών εκκρεμών επισιτιστικών

9. Σύμφωνα με τη γνωστή διατύπωση του στρατιωτικού διοικητή της Ελλάδας Αλεξάντερ Λέερ έπρεπε να αξιοποιηθεί πλήρως η αντικομμουνιστική μερίδα του ελληνικού λαού και να αναγκαστεί σε απροκάλυπτη εχθρότητα εναντίον των κομμουνιστών, βλ. Στράτος Δορδανάς, *Έλληνες εναντίον Ελλήνων. Ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη 1941-1944*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 39-40 Παρόμοια διατύπωση χρησιμοποίησε και ο διοικητής της SD Βόλου σε σύσκεψη που έγινε υπό την προεδρία του στις 28 Αυγούστου 1944 «ο λαός του Βόλου ή πρέπει να πάει με τους προδότες της ΕΕΕ ή με τους κομμουνιστές», εφημερίδα *Λευτεριά* (Όργανο του ΕΑΜ Θεσσαλίας), Βόλος, 1 Σεπτεμβρίου 1944.

10. Ο Θρασύβουλος Παπασακελλαρίου ήταν κοιμητάρχης των Φιλελευθέρων στον Μεσοπόλεμο. Το ΕΑΜ στο πλαίσιο της μετωπικής πολιτικής τον είχε προσεγγίσει αλλά αυτός είχε αρνηθεί, θέτοντας ως όρο την προσχώρηση του Γονατά ή του Σοφούλη, Νίτσα Κολιού, *Άγνωστες πτυχές Κατοχής και Αντίστασης*, Βόλος 1985, σ. 148.

ζητημάτων, όπως την ανελλιπή αποστολή τροφίμων από τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό και το υπουργείο Επισιτισμού, την οικονομική ενίσχυση του Νοσοκομείου, την προμήθεια φαρμάκων και υγειονομικού υλικού, τη διεκπεραίωση διοικητικών υποθέσεων του Δήμου και τη μέριμνα των ετεροδημοτών που είχαν καταφύγει στο Βόλο, των πυροπαθών ή των διωκόμενων. Τα έξοδα καλύπτονταν από το Τοπικό Ταμείο Πρόνοιας, το οποίο είχε συγκροτηθεί για την ανακούφιση των αναξιοπαθούντων.¹¹ Η αποστολή των τοπικών αυτών παραγόντων στην πρωτεύουσα είχε και έναν άλλο μη πρόδηλο σκοπό. Σύμφωνα με μεταγενέστερη έκθεση του Θρασύβουλου Παπασακελλαρίου προς τον ΕΔΕΣ Αθήνας,¹² τα μέλη της αποστολής είχαν επαφές με πρόσωπα της Θεσσαλικής αστικής ελίτ που είχαν καταφύγει μόνιμα ή προσωρινά στην Αθήνα, όπως ο βιομήχανος Βάγγος Γκλαβάνης, αλλά και τον ΕΔΕΣ Αθήνας¹³ και παράγοντες της κυβέρνησης Ράλλη, με στόχο τη συγκρότηση ενός ένοπλου σώματος που θα λειτουργούσε ως αντίβαρο στην ΕΑΜική Αντίσταση.

Την περίοδο αυτή το ΕΑΜ/ΚΚΕ και οι οργανώσεις τους στον Βόλο και ο ΕΛΑΣ στο Πήλιο βρίσκονταν στην κορύφωση της μαζικότητάς τους. Το καλοκαίρι του 1944, στο ΕΑΜ ήταν οργανωμένα 13.500 άτομα¹⁴ και μέλη του ήταν επιφανείς πολίτες (επιστήμονες

11. Αρχείο Δήμου Βόλου, Δημοτικό Συμβούλιο: Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Παγασών, Αρ. αποφ. 11, τόμ. 28, σ. 422-424 στο Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου στην ιστοσελίδα <http://81.186.130.244/archives/html/1944.html>. Επίσκεψη στην ιστοσελίδα στις 15 Ιουλίου 2014.

12. «Έκθεση Παπασακελλαρίου» προς ΕΔΕΣ, 27 Σεπτεμβρίου 1944, όπως παρατίθεται στον Λάζαρο Αρσενίου, *Η Θεσσαλία στην Αντίσταση*, Εκδόσεις Έλλα, Λάρισα 1999, σ. 48-56. Κολιού, *ό.π.*, σ. 113-121.

13. Χάγκεν Φλάνσερ, *Στέμμα και Σβάστικα. Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης. 1941-1944*, τόμ. 2, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 30-31.

14. Εφ. *Λενινιστής* (Εσωτερικό δελτίο του Θεσσαλικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας) φύλλο 9-10, Βόλος, Μάιος-Ιούνιος 1944. και Θανάσης Βογιατζής, *Όσα πήρε ο άνεμος και σκόρπισε μακριά*, Βόλος 2010, σ. 54.

και έμποροι).¹⁵ Το ισχυρό κομμουνιστικό κίνημα που υπήρχε στην πόλη πριν από τον πόλεμο,¹⁶ και που είχε δώσει στελέχη πανελληνίας εμβέλειας, ενισχύθηκε.¹⁷ Παράλληλα, είχε συγκροτηθεί ένα ισχυρό εργατικό ΕΑΜ, με οργανώσεις ανά κλάδο εργαζομένων, το οποίο, εξασφαλίζοντας τον έλεγχο του Εργατικού Κέντρου Βόλου, ανέπτυξε ένα δυναμικό διεκδικητικό κίνημα για τη διατροφή των εργατών, την πληρωμή τους σε είδος και την επαναλειτουργία των εργοστασίων.¹⁸ Όπως συνέβη στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις της κατεχόμενης Ελλάδας, από την άνοιξη του 1943 οργανώθηκαν συλλαλητήρια και απεργιακές κινητοποιήσεις, ενώ συχνές ήταν και οι παραστάσεις στις κατοχικές αρχές για ζητήματα που είχαν σχέση με τον επισιτισμό.

Το ΕΑΜ αποτελούσε ουσιαστικά τη μοναδική αντιστασιακή οργάνωση στον Βόλο και το Πήλιο. Κάποιες προσπάθειες για τη συγκρότηση οργάνωσης του ΕΔΕΣ από το καλοκαίρι του 1943

15. Ενδεικτικά η Επιτροπή Πόλης του ΕΑΜ στελεχώνονταν ανάμεσα σε άλλους και από τον γιατρό Γιάννη Κονταράτο (Δήμαρχος μετέπειτα επί Εαμοκρατίας) και τον διευθυντή του υλοκαταστήματος της Εμπορικής Τράπεζας Κώστα Δονδολίνο (από τους πρώτους που εκτελέστηκαν από τα ΕΑΣΑΔ), ενώ στο Μέτωπο είχαν προσχωρήσει και ο πρώην βουλευτής των Φυλελευθέρων στρατηγός Δημήτρης Ψιάρρης και ο απόστρατος αξιωματικός Βασίλης Αποστολίδης, βλ. Αρσενίου, *ό.π.*, σ. 300-302.

16. Ο Βόλος αποτελούσε προπολεμικά το δεύτερο μετά την Καβάλα αστικό κέντρο, όσον αφορά την εκλογική δύναμη του ΚΚΕ, η οποία στις εκλογές του 1936 άγγιζε το 30%. βλ. Η. Νικολακόπουλος, «Η εκλογική επιρροή της κομμουνιστικής Αριστεράς, 1936-1951. Συνέχειες και ασυνέχειες», στο Χ. Φλάσιερ (επιμ.), *Η Ελλάδα 36-49. Από τη δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα: 2003, σ. 227. Από τον Βόλο προέρχονταν στελέχη πανελληνίας εμβέλειας όπως ο Γιάννης Ιωαννίδης, ο Μιλτιάδης Πορφυρογέννης, ο Κώστας Θεός και ο Μήτσος Παπαρήγας.

17. Η εφημερίδα *Λενινιστής*, (φ.9-10 Μάιος/Ιούνιος 1944) αναφέρει ότι τα μέλη του ΚΚΕ στη Μαγνησία ανέρχονταν σε 14.778 άτομα (10.927 άντρες και 3.851 γυναίκες).

18. Ενδεικτικά βλ. *Η Εργατική* (Όργανο της Επιτροπής Πόλης Βόλου του Εργατικού ΕΑΜ), φύλλο 1 Βόλος, 12 Ιουνίου 1943 και *Η Εργατική* (Όργανο του Εργατικού Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου Θεσσαλίας), φύλλα 2-11, Βόλος; 14 Αυγούστου 1943-19 Σεπτεμβρίου 1944. Βλ. και Κολιού, *ό.π.*, σ. 232-233.

δεν έφτασαν ποτέ στο επίπεδο της μαζικής οργάνωσης μελών. Έχει σημασία να περιγραφούν οι προσπάθειες αυτές, καθώς πολλοί από τους εμπλεκόμενους προσχώρησαν στα ΕΑΣΑΔ και συνεργάστηκαν με τους κατακτητές. Τον Αύγουστο του 1943, ύστερα από τη συμφωνία για τη συγκρότηση του Κοινού Γενικού Στρατηγείου Ανταρτών (Ιούλιος 1943) –με την οποία επιτρεπόταν η δημιουργία ένοπλων συγκροτημάτων σε περιοχές όπου επικρατούσε άλλη αντιστασιακή οργάνωση– εκδηλώθηκε στον Βόλο «κίνηση υπέρ του Ζέρβα», με σκοπό τη δημιουργία πολιτικής και στρατιωτικής οργάνωσης. Πρωτεργάτες αυτής της κίνησης ήταν ο στρατηγός Ιωάννης Παπαϊωάννου και οι προπολεμικοί βουλευτές του Λαϊκού Κόμματος Γεώργιος Φιλιππίδης¹⁹ και Παναζής Σταμούλης.²⁰ Συμμετείχαν ακόμα τρεις δικηγόροι, οι Θρασύβουλος Παπασακελλαρίου, Σπυρίδων Πάντος και Α. Ευαγγελίδης, οι οποίοι ενεπλάκησαν και στις κατοπινές εξελίξεις. Σύνδεσμος ανάμεσα στον ΕΔΕΣ Βόλου και τον Ζέρβα ήταν ο χωροφύλακας Τάκης Μακεδόνας, ο μετέπειτα αρχηγός των ΕΑΣΑΔ, ο οποίος τότε υπηρετούσε στο χωριό Μούρσει Πηλίου.²¹ Δεν υπάρχουν στοιχεία για τη δράση της πολιτικής οργάνωσης του ΕΔΕΣ στον Βόλο, η οποία φαίνεται ότι περιοριζόταν στην προώθηση όσων –κυρίως αξιωματικών– έφταναν από την Αθή-

19. Ο κτηματίας Γεώργιος Φιλιππίδης εκλέχθηκε προπολεμικά με το Λαϊκό Κόμμα το 1932 και 1932 και μεταπολεμικά με την Ηνωμένη Παράταξη Εθνικοφρόνων το 1946, βλ. Βουλή των Ελλήνων (έκδ.), *Μητρώον Γερουσιαστών και Βουλευτών*, Εθνικών Τυπογραφείων, Αθήνα 1977, σ. 80, και 200.

20. Ο Παναζής Σταμούλης, ιατρός από την Αργαλαστή και πρόεδρος του ιατρικού συλλόγου Βόλου, εκλέχθηκε προπολεμικά με το Λαϊκό Κόμμα το 1933. Στις πρώτες μεταπολεμικές εκλογές το 1946 κατέβηκε με το Εθνικό Κόμμα Ελλάδος του Ναπολέοντα Ζέρβα και έλαβε μόλις 5 ψήφους. Στις εκλογές του 1952 κατάφερε να επανεκλεγεί βουλευτής με τον Εθνικό Συναγερμό του Αλ. Παπάγου, Βουλή των Ελλήνων (έκδ.), *ό.π.*, σ. 76, 190.

21. «Έκθεση Παπασακελλαρίου» προς ΕΔΕΣ, 27 Σεπτεμβρίου 1944, όπως παρατίθεται στον Αρσενίου, *ό.π.*, σ. 48-56 και Κολιού, *ό.π.*, σ. 113-121.

να μέσω θαλάσσης στον Βόλο για να καταταγούν στα ένοπλα τμήματα του Ζέρβα.²²

Παράλληλα με τις ενέργειες για τη δημιουργία πολιτικής οργάνωσης του ΕΔΕΣ στον Βόλο, έγινε προσπάθεια συγκρότησης ένοπλης ομάδας ΕΔΕΣ στα Λεχώνια, την Αγριά και τον Άγιο Γεώργιο Νηλείας.²³ Η γεωγραφική θέση των χωριών αυτών στον δρόμο εξόδου προς το βουνό, η σιδηροδρομική τους σύνδεση με το αστικό κέντρο με το «τρενάκι του Πηλίου» εξηγεί εν μέρει την επιλογή του συγκεκριμένου χώρου. Μένει να διερευνηθεί η συμβολή και άλλων παραγόντων, όπως οι σχέσεις έγγειας ιδιοκτησίας, η ταξική διάρθρωση των χωριών του δυτικού Πηλίου (γαιοκτήμονες, μικροϊδιοκτήτες και εργάτες γης), η συσσώρευση πλούτου εξαιτίας του εξαγωγικού εμπορίου και ο ρόλος του παροικιακού κεφαλαίου.

Η συνθηκολόγηση των Ιταλών τον Σεπτέμβριο του 1943 και ο εξοπλισμός του ΕΛΑΣ με μεγάλο μέρος του ιταλικού οπλισμού ανέτρεψε τα σχέδια για συγκρότηση ανταγωνιστικής με τον ΕΛΑΣ οργάνωσης, τουλάχιστον εκτός Ηπείρου.²⁴ Η παράδοση της ιταλικής Μεραρχίας Πινερόλο δημιούργησε τις προϋποθέσεις για

22. Συνέντευξη Γιώργου Μεταξά στη Βασιλική Λάζου, Βόλος, 1 Φεβρουαρίου 2014 και Βαγγέλης Τζούκας (επιμ.), *Ημερολόγιο Στρατηγού Ναπολέοντα Ζέρβα, 1942-1945*, Ωκεανίδα, Αθήνα 2013, «Ημερολογιακή καταγραφή 4.9.43», όπου αναφέρεται ότι «έφτασαν εκ Βόλου ο λοχαγός Πυροβολικού Ζυργάνος. Έχουν έλθει εκ Βόλου 7 ακόμα αξιωματικοί, οι οποίοι παρέμειναν εις Καρδίτσαν».

23. Νίκος Τζαφλήρης, «Επιβίωση και Αντίσταση στο Βόλο την περίοδο της Κατοχής (1941-1944)», Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2008, σ. 323. Αντίστοιχες προσπάθειες για συγκρότηση ένοπλων ομάδων του ΕΔΕΣ έγιναν και σε άλλες περιοχές της Θεσσαλίας, όπως τα Φάρασαλα. Βλ. σχετικά τη μαρτυρία του Δημ. Γ. Κασλά ο οποίος, αν και είχε αναλάβει να συγκροτήσει το Υπαρχηγείο Φαρσάλων του ΕΔΕΣ, στο τέλος Σεπτεμβρίου 1943 συνελήφθη από τον ΕΛΑΣ και τελικά εντάχθηκε στις τάξεις του, στο Αλ. Καπανιάρης, Δημ. Γ. Κασλάς, *Η στρατιωτική διαδρομή, το πρόσωπο, η εποχή*, Βόλος 2011.

24. Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού [στο εξής ΓΕΣ/ΔΙΣ], φάκ. 907/Α/10: «Έκθεσις οργανώσεως αρχηγείων ΕΔΕΣ υπό Ν. Ζέρβα».

ανάπτυξη του ΕΛΑΣ στην περιοχή της Θεσσαλίας. Από τις 8 έως τις 11 Σεπτεμβρίου 1943 οι ιταλικές φρουρές στην περιοχή της Μαγνησίας παραδόθηκαν μαζικά ή αφοπλίστηκαν από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ. Στις 12 Σεπτεμβρίου τα γερμανικά στρατεύματα κατέλαβαν τον Βόλο, αφού η πόλη είχε παραμείνει υπό την εξουσία του ΕΑΜ για τρεις ημέρες και όλος ο ιταλικός οπλισμός και τα εφόδια είχαν προωθηθεί με τη βοήθεια των οργανώσεων στο Πήλιο.²⁵ Το πλεόνασμα αυτό σε όπλα είχε ως αποτέλεσμα οι τοπικές εαμικές οργανώσεις να προωθούν τα μέλη τους προς το βουνό, πόσω δε μάλλον όταν τουλάχιστον στον Βόλο είχαν εκτεθεί δημόσια κατά την τριήμερη κατοχή της πόλης από το ΕΑΜ και είχαν χαλαρώσει οι κανόνες συνωμοτικότητας.

Πράγματι, ο ΕΛΑΣ συγκρότησε στις 20 Σεπτεμβρίου 1943 στο Πήλιο την 16^η Μεραρχία, με διοικητή τον στρατηγό Κωνσταντίνο Τοσαμάκο και καπετάνιο τον υπολοχαγό Θεόδωρο Καλλίνο (Αμάρμπεη).²⁶ Στα χωριά-μεσοσταθμούς στους πρόποδες του Πηλίου (Αγριά-Λεχώνια-Μηλιές), από όπου διερχόταν και έκανε στάση το τρενάκι του Πηλίου, οι οργανώσεις του ΕΑΜ/ΚΚΕ έστελναν κόσμο στα ορεινά για να καταταχθεί στον ΕΛΑΣ. Από την άλλη όμως, οι πυρήνες του ΕΔΕΣ, αν τύχαινε να τους συναντήσουν, προσπαθούσαν να τους αποσπάσουν για τη δική τους οργάνωση.²⁷ Όταν έγινε αντιληπτή η προσπάθεια αυτή, οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ τους εξουδετέρωσαν βίαια.²⁸

25. Συνέντευξη Δ. Τσιλιβίδη στη Βασιλική Λάζου, Βόλος 28 Αυγούστου 2013 και Κολιού, *ό.π.*, σ. 163-164.

26. Γενικό Επιτελείο Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Αρχαία Εθνικής Αντίστασης*, τόμ. 3, Αθήνα 1998, σ. 182-183.

27. Συνέντευξη Ε. Τ. στη Βασιλική Λάζου, Βόλος, 10 Ιουλίου 2013.

28. «Έκθεση Παπασακελλαρίου», όπως παρατίθεται στον Αρσενίου, *ό.π.*, σ. 48-9 και Κολιού, *ό.π.*, σ. 113-121. Μετά την Απελευθέρωση δημοσιεύτηκαν στην «εθνικόφρονα» εφημερίδα *Θεσσαλία* στις 16 Φεβρουαρίου 1945 ονόματα ατόμων φερόμενων ως εκτελεσθέντων από τον ΕΛΑΣ στο Πήλιο και ειδικότερα στα χωριά Άνω Λεχώνια και Άγιος Βλάσιος. Ως αιτιολογία για την εκτέλεση προβάλλονταν η επιθυμία τους να καταταγούν στον ΕΔΕΣ μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Πλάκας.

Οι συγκρούσεις ανάμεσα στον ΕΛΑΣ και στον ΕΔΕΣ στην Ήπειρο τον Οκτώβριο του 1943 ανέστειλαν οριστικά οποιαδήποτε προσπάθεια για τη δημιουργία ανταγωνιστικής οργάνωσης προς τον ΕΛΑΣ. Όσοι είχαν εκδηλωθεί υπέρ του Ζέρβα συνελήφθησαν από τον ΕΛΑΣ, ενώ άλλοι εγκατέλειψαν το Πήλιο, καταφεύγοντας είτε στον Βόλο είτε –οι πιο εκτεθειμένοι– στην Αθήνα, τουλάχιστον έως τον Μάρτιο του 1944.²⁹ Σε άλλους δόθηκε η δυνατότητα να προσχωρήσουν στον ΕΛΑΣ, όπως ο διοικητής της Χωροφυλακής Μαγνησίας Δημήτριος Τσίβος, ο οποίος αφού ανακάλυψε πρότερη προσχώρησή του στον ΕΔΕΣ,³⁰ κατετάγη στον ΕΛΑΣ μαζί με όλους τους αξιωματικούς και οπλίτες της Χωροφυλακής Μαγνησίας.³¹ Άλλοι σύμφωνα με καταγγελίες του ΕΑΜ, προσχώρησαν στα Τάγματα Ασφαλείας.³² Αυτούς προειδοποιούσε ο ΕΛΑΣ ότι θα δημεύονταν οι περιουσίες τους και θα λαμβάνονταν μέτρα εναντίον των οικογενειών τους.³³

Η ανάληψη της εξουσίας αποκλειστικά από τους Γερμανούς με διοικητή τον Κουρτ Ρίκερτ σήμαινε την απαρχή μιας νέας σύλη-

29. «Έκθεση Παπασακελαρίου», όπως παρατίθεται στον Αρσενίου, *ό.π.*, σ. 48-9 και Κολιού, *ό.π.*, σ. 113-121. Συνέντευξη Γιώργου Μεταξά στη Βασιλική Λάζου, Βόλος, 1 Φεβρουαρίου 2014. Για παράδειγμα ο βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος και φερόμενος ως ο οργανωτής του ΕΔΕΣ στο Πήλιο Γ. Φιλιππίδης εγκατέλειψε το Βόλο τον Δεκέμβριο 1943 και μετέβη στην Αθήνα. Βλ. *Θεσσαλία*, 21 Μαρτίου 1945, όπου αναφέρεται η επιστροφή του ύστερα από δεκαπεντάμηνη απουσία στην Αθήνα.

30. *Ρήγας* (Όργανο της Πανθεσσαλικής Επιτροπής του ΕΑΜ), 25 Οκτωβρίου 1943.

31. *ΕΑΜ* (Όργανο της Επιτροπής Πόλης Βόλου του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου του ΕΑΜ), 22 Δεκεμβρίου 1943.

32. Για παράδειγμα, ο Ιάσων Ζηργάνος, αξιωματικός Πυροβολικού και από τα ηγετικά στελέχη του ΕΔΕΣ Βόλου, ύστερα από απόπειρα δολοφονίας εναντίον του από την ΟΠΛΑ κατατάχθηκε στα Τάγματα Ασφαλείας (4.4.44) για να επιστρέψει μετά την Απελευθέρωση στον Βόλο ως Εθνοφύλακας, ΓΕΣ/ΔΙΣ, φάκ. 915/3: «Ονομαστική κατάσταση της 1.8.44 των υπηρετησάντων αξιωματικών και ανθυλασπιστών στο Σύνταγμα Ευζώνων Αθηνών».

33. *ΕΑΜ*, 8 Δεκεμβρίου 1943.

ρότερης φάσης της Κατοχής. Τα πρώτα δείγματα γραφής δεν άργησαν να φανούν με εκτελέσεις αμάχων στο Τελωνείο Βόλου κατά την είσοδο των Ες-Ες στην πόλη, τα «γεγονότα της Εξωραϊστικής» στις αρχές Οκτωβρίου 1943,³⁴ το κάψιμο των Μηλεών και την εκτέλεση 29 κατοίκων τους. Τον Νοέμβριο οι Γερμανοί πραγματοποίησαν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στο Πήλιο, επιδιώκοντας να περιορίσουν την ανάπτυξη του ΕΛΑΣ και να ελέγξουν την περιοχή.³⁵ Σε αυτό το πλαίσιο εγκατέστησαν φρουρά αρχικά στην Αγριά και στη συνέχεια στα Δεχώνια. Ακολούθησε ομαδική εκτέλεση 118 ατόμων ως αντίποινα για επιθέσεις του ΕΛΑΣ σε γερμανική φάλαγγα στις 18 Δεκεμβρίου στη Δράκεια και εκκαθαριστικές επιχειρήσεις την άνοιξη 1944 στο Πήλιο, με πυρπολήσεις χωριών και εκτελέσεις αμάχων.

Τον Φεβρουάριο του 1944 ο ΕΛΑΣ ενέτεινε τη στρατολογία στην περιοχή Βόλου-Πηλίου-Αλμυρού-Φαρσάλων-Βελεστίνου, στρατολογώντας ως τακτικά μέλη του εφεδρικού ΕΛΑΣ, καθώς υπήρχε πλεόνασμα όπλων.³⁶ Απόπειρες συγκέντρωσης ΕΔΕΣιτών στην περιοχή του Πηλίου ματαιώθηκαν λόγω στενής παρακολούθησης του δικτύου αντικατασκοπείας του 54^{ου} Συντάγματος ΕΛΑΣ, ενώ όπως σημειώνει το δελτίο πληροφοριών του Συντάγματος στην πόλη του Βόλου εκτελέστηκαν ή συνελήφθησαν κορυφαία στελέχη της «αντίδρασης».³⁷

Την ίδια περίοδο έφτασε στον Βόλο από την Αθήνα για να αναλάβει καθήκοντα επιβολής της τάξης νέα δύναμη Χωροφυ-

34. Πρόκειται για τη σύλληψη 300 κατοίκων του Βόλου, ανάμεσά τους και των αρχών της πόλης και τον εγκλεισμό τους στην Εξωραϊστική Λέσχη ως ομήρων επειδή αγνοούνταν ένας Γερμανός αξιωματικός και ο συνοδός του. Όταν διαπιστώθηκε ότι οι Γερμανοί είχαν σκοτωθεί σε αντίρρηση ενέδρα στο δρόμο προς τις Μηλιές, οι όμηροι απολύθηκαν αλλά οι Μηλιές κήκχαν και 27 κάτοικοι τους εκτελέστηκαν.

35. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου*: «Έκθεσις συμβάντων εις τον τομέα του 54^{ου} Συντάγματος από 9/11/43», σ. 278-286.

36. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εμφυλίου Πολέμου*: «ΕΛΑΣ 16^η Μεραρχία, 11.2.1944», σ. 425-426.

37. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης*: «ΕΛΑΣ 16^η Μεραρχία, 54^ο Σύνταγμα, Έκθεσις Πεπραγμένων, 24.2.44», σ. 437.

λακής,³⁸ καθώς η Δημοτική Πολιτοφυλακή που είχε συγκροτηθεί ύστερα από την προσχώρηση όλης της δύναμης της Χωροφυλακής στον ΕΛΑΣ τον Νοέμβριο 1943 υπό τον απόστρατο συνταγματάρχη Μάργαρη με δύναμη 45 ανδρών δεν επαρκούσε.³⁹

Η συνέχεια της συγκρότησης αντίπαλου δέους στο ΕΑΜ στην περιοχή του Βόλου, μέσω της συγκρότησης αντικομμουνιστικών ομάδων, δόθηκε από έναν από τους τοπικούς εμπνευστές τους, το στέλεχος του ΕΔΕΣ δικηγόρο Θρασύβουλο Παπασακελλαρίου. Σε έκθεσή του⁴⁰ στα τέλη Σεπτεμβρίου 1944 προς τον ΕΔΕΣ Αθήνας ανέφερε ότι ύστερα από την αποτυχία οργάνωσης έντοπλης αντίδρασης προς το ΕΑΜ στον Βόλο και στην περιοχή του Πηλίου αναχώρησε αντιπροσωπεία του ΕΔΕΣ Βόλου προς τον Ζέρβα, αποτελούμενη από τον στρατηγό Παπαϊωάννου και τον δικηγόρο Ευαγγελίδη, η οποία ωστόσο δεν κατόρθωσε να τον συναντήσει εξαιτίας των δυσμενών καιρικών συνθηκών. Ήδη από την πρώτη αυτή κίνηση διαφαινόταν η εμπλοκή των Γερμανών και της τοπικής αστικής ελίτ, καθώς η αποστολή ταξίδεψε με γερμανικό αυτοκίνητο, το οποίο είχε φροντίσει να της παραχωρήσει ο Χαράλαμπος Κωνσταντινίδης, προσωπικός φίλος του Ευαγγελίδη και διερμηνέας των Γερμανών, ενώ η αποστολή είχε χρηματοδοτηθεί από τον εργοστασιάρχη Βόλου (ιδιοκτήτη βυρσοδεψίων) Γ. Τσιμωνίδη.

Πριν αναχωρήσει άλλη αντιπροσωπεία για την Αθήνα επέστρεψε ο σύνδεσμος του ΕΔΕΣ Βόλου με τον Ζέρβα, Τάκης Μακεδόνας ο οποίος, σύμφωνα με την έκθεση του Παπασακελλαρίου, δήλωσε ότι «έχει εντολή από τον Ζέρβα να ξεσηκώσει τους αγρότες Θεσσαλίας κατά του ΕΑΜ, συνεργαζόμενος εν ανάγκη

38. Ο *Τύπος του Βόλου* (εφημερίδα που είχε προκύψει από τη συγχώνευση των ιστορικών εφημερίδων του Βόλου, *Θεσσαλία* και *Ταχυδρόμος* και κυκλοφορούσε με την ενίσχυση των Αρχών Κατοχής), 26 Φεβρουαρίου 1944.

39. Ο *Τύπος του Βόλου*, 25 Νοεμβρίου 1943.

40. «Έκθεση Παπασακελλαρίου», όπως παρατίθεται στον Αρσενίου, *ό.π.*, σ. 48-56 και Κολιού, *ό.π.*, σ. 113-121.

και μετά των Γερμανών» και ζήτησε από τους πολιτικούς εκπρόσωπους του ΕΔΕΣ Βόλου να τον ενισχύσουν. Για τον σκοπό αυτό ο Μακεδόνας ήλθε σε επαφή με γερμανικές υπηρεσίες στον Βόλο, οι οποίες τον παρέπεμψαν στη Λάρισα και κατές με τη σειρά τους στην Αθήνα.

Τον Φεβρουάριο του 1944 αναχώρησε και η δεύτερη αποστολή για την Αθήνα με επικεφαλής τον Παπασακελλαρίου, ο οποίος ανέλαβε την καθοδήγηση και τις επαφές εκείνης της μερίδας της αστικής τάξης του Βόλου που αποφάσισε να αναλάβει δράση εναντίον του ΕΑΜ. Από τους βασικούς υποστηρικτές της προσπάθειας φαίνεται να ήταν ο εργοστασιάρχης Βάγγος Γκλαβάνης της ομώνυμης σιδηρουργίας Βόλου, η επιχείρηση του οποίου εργαζόταν για τους Γερμανούς.⁴¹ Στην Αθήνα, ο Παπασακελλαρίου μαζί με βουλευτές Μαγνησίας (τους οποίους, αν και ο ίδιος δεν κατονομάζει στην έκθεσή του, ενδεχομένως πρόκειται για τους προπολεμικούς βουλευτές του Λαϊκού Κόμματος Φιλιππίδη και Σταμούλη, οι οποίοι είχαν δραστηριοποιηθεί υπέρ του Ζέρβα το καλοκαίρι 1943) είχε επανειλημμένες επαφές με τον ΕΔΕΣ Αθήνας και τον επικεφαλής του, συνταγματάρχη Απόστολο Παπαγεωργίου. Αυτός του πρότεινε να οργανωθούν μυστικά, να επισημάνουν πόσοι αντάρτες του ΕΛΑΣ ήταν στο Πήλιο, τις θέσεις και τον οπλισμό τους και να καταρτίσουν σχέδιο δράσης. Ανάμεσα στα άλλα, αυτό προέβλεπε πως αμέσως μόλις εκκαθαριζόταν η Εύβοια από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, ένα Τάγμα Ευζώνων θα διεκπεραιωνόταν στο Πήλιο, θα δεχόταν εθελοντές και μετά θα στρεφόταν εναντίον των δυνάμεων του ΕΛΑΣ στη Γούρα (περιοχή του όρους Όρθρυς) και στη Λαμία. Τους διαβεβαίωσε δε ότι οι Γερμανοί δεν θα προέβαλαν καμία αντίρρηση, καθώς ήδη συνέπρατταν με τα ευζωνικά Τάγματα σε επιχειρήσεις κατά των ανταρτών. Από τις επαφές αυτές ο Παπασακελλαρίου συμπέρανε πως ο ΕΔΕΣ Αθήνας συνεργαζόταν στενά με τα ΕΕΕ, τα Τάγματα Ασφαλείας, την Ειδική Ασφάλεια Αθηνών, την κυβέρνηση Ράλλη και τους Γερμα-

41. Στο *ίδιο*. Τζαφλήρης, *ό.π.*, σ. 329.

νούς.⁴² Όλοι αυτοί οι «παράγοντες» είχαν ήδη επαφές στον Βόλο με τον Χαράλαμπο Κωνσταντινίδη, διερμηνέα των Γερμανών και πολιτικό σύμβουλο του ΕΔΕΣ Βόλου.

Στις 20 Φεβρουαρίου 1944 έφτασε στην Αθήνα και ο στρατηγός Παπαϊωάννου για να μετέχει στις συνεννοήσεις. Οι συναντήσεις με διάφορους αστούς πολιτικούς συνεχίστηκαν, όπως με τον υφυπουργό Γεωργίας στην τελευταία κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου και πρόεδρο της ΕΑΑΑ-ΤΟΥΡΚ, Αναστάσιο Μπακάλμπαση, ο οποίος τους συνέστησε να συναντήσουν τον αρχηγό του κόμματος των Φιλελευθέρων – στο οποίο δραστηριοποιούνταν προπολεμικά ο Παπασακελλαρίου –, τον Θεμιστοκλή Σοφούλη, και τον υπαρχηγό τους, Στυλιανό Γονατά, και να τους συμβουλευτεί. Του συνέστησε ακόμα να συναντήσουν και άλλους αρχηγούς κομμάτων.

Στο πλαίσιο των διερμηνητικών επαφών του στην Αθήνα ο Παπασακελλαρίου συνάντησε τον Κωνσταντίνο Σπυρίδη, κομματάρχη των Φιλελευθέρων στον Βόλο, ο οποίος τον έφερε σε επαφή με τον Γεώργιο Καφαντάρη, που τον δέχθηκε στην οικία του μαζί με τον φίλο του, τον υποστηρικτή του Ζέρβα από τον Βόλο, Πινδαρο Γεωργαντζή. Ο τελευταίος είχε καταφύγει στην Αθήνα ύστερα από την αποτυχία της οργάνωσης ένοπλης ομάδας ΕΔΕΣ στο Πήλιο. Στη συνέχεια μαζί με τον Γεωργαντζή συνάντησαν τον Γονατά, ο οποίος τους είπε ότι

όντως τα Τάγματα προσφέρουν υπηρεσίες και μάλιστα συμπράττουν εις επιχειρήσεις ή ελεύθερα σώματα και επιβάλλεται χάριν τούτου μια επαφή και συνεργασία μετά των Γερμανών, αλλά η επαφή αυτή δεν πρέπει να προέλθει επισήμως εκ του κόμματος των Φιλελευθέρων αλλά από πολίτας ή από ομάδας πολιτών, διότι ύψιστα εθνικά συμφέροντα επιβάλλουν όπως το κόμμα των Φιλελευθέρων μείνη αμέτοχοις τοιούτων ενεργειών.⁴³

42. Για τη διάσπαση στον ΕΔΕΣ Αθηνών βλ. Μενέλαος Χαραλαμπίδης, *Η εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010, σ. 231-233 και Χάγκεν Φλάνσερ, *Στέμματα και Σβάστικα*, ό.π., σ. 25-27.

43. «Έκθεση Παπασακελλαρίου», όπως παρατίθεται στον Αρσενίου, ό.π., σ. 48-56 και Κολιού, ό.π., σ. 113-121.

Με αυτή την άποψη συμφώνησε ο Σπυρίδης, ενώ διαφώνησε ο Μπακάλμπασης ο οποίος, αν και κατέκρινε τους κομμουνιστές, ήταν αντίθετος με τη συνεργασία με τους Γερμανούς.

Παράλληλα με τις επαφές του με πολιτικούς από τον χώρο των Φιλελευθέρων ο Παπασακελλαρίου συνάντησε στην Αθήνα τον Μακεδόνα, τον ιερέα Παπαγεωργουσόπουλο (ή Παπαναξαγόρα), τον γυμνασιάρχη Προκόπη Νικόλη από τα Τρίκαλα και δύο Θεσσαλούς αγρότες, οι οποίοι είχαν προχωρήσει σε επαφές με τα Ες-Ες Αθηνών, τα οποία τους παρέπεμψαν στον Κωνσταντίνο Γούλα,⁴⁴ δικηγόρο από τη Θεσσαλονίκη και προπολεμικό αρχηγό των φασιστικών ΕΕΕ. Αυτοί προθυμοποιήθηκαν να τους ενισχύσουν χρηματικά και με όπλα για να ξεκινήσουν τη συγκρότηση ένοπλων σωμάτων στη Θεσσαλία, τα οποία όμως στη συνέχεια θα ήταν αυτοσυντήρητα. Οι επαφές συνεχίστηκαν με τον Βασίλειο Ντερτιλή, διοικητή από τον Νοέμβριο του 1943 των Ευζωνικών Ταγμάτων, ο οποίος υποσχέθηκε ότι ύστερα από την εκκαθάριση της Εύβοιας θα έστελνε Τάγμα Ασφαλείας στο Πήλιο – ενέργεια ωστόσο για την οποία θα έπρεπε να συγκατατεθούν οι Γερμανοί. Ο Παπασακελλαρίου συνειδητοποίησε τότε ότι αυτοί που κινούσαν τα νήματα ήταν οι Γερμανοί και αποφάσισε να έρθει σε επαφή μαζί τους μέσω του Γούλα, ο οποίος του ζήτησε να συνδράμει την οργάνωση ΕΕΕ.

Στα τέλη Φεβρουαρίου 1944 ο Παπασακελλαρίου αναχώρησε για τον Βόλο, όπου συναντήθηκε με τον διερμηνέα και ήδη συνεργάτη των Γερμανών Κωνσταντινίδη. Στις αρχές Μαρτίου ο Γούλας, μέσω του Γεωργαντζή, τον ειδοποίησε να ξανακατέβει στην Αθήνα μαζί με τον Πάντο και τον δικηγόρο Ευαγγελίδη. Με τον Κωνσταντινίδη, εναντίον του οποίου είχε γίνει δολοφονική απόπειρα από την ΟΠΛΑ Βόλου, απευθύνθηκαν στη γερμανική Υπηρεσία Ασφαλείας (SD) Λάρισας, κατόπιν ενεργειών της οποίας επιβίβαστηκαν σε ταχεία γερμανική αμαξοστοιχία και πήγαν στην Αθήνα, όπου έμειναν ο Πάντος έως τα τέλη Απριλίου

44. Ο Γούλας από αρχηγός στα ΕΕΕ βρέθηκε «υπουργός» της εξόριστης φιλοναζιστικής «κυβέρνησης» στη Βιέννη το 1945.

και ο Παπασακελλαρίου έως τις αρχές Μαΐου 1944. Εκεί είχαν έναν δεύτερο γύρο συναντήσεων, κυρίως με τον Ντερτιλή και τον Γούλα.

Σύμφωνα με τον Παπασακελλαρίου, ο Γούλας ήταν επιφυλακτικός ως προς τη συγκρότηση Ταγμάτων Ασφαλείας στη Θεσσαλία και προέκρινε τη συγκρότηση ελεύθερων ένοπλων σωμάτων, όπως του Παπαδόπουλου ή του Πούλου στη Μακεδονία.⁴⁵ Εντωμεταξύ, με ενέργειες του Γούλα, ο Παπασακελλαρίου διορίστηκε Δήμαρχος Βόλου και ο Πάντος Νομάρχης Μαγνησίας.⁴⁶

Στον Βόλο την ίδια περίοδο κυκλοφορούσε έντονα η φήμη ότι επίκειται η δημιουργία Ταγμάτων στα πρότυπα των Αθηνών,⁴⁷ καθώς όμως δεν υπήρχε επίσημη στήριξη αποφασίστηκε τελικά να σχηματιστούν ελεύθερα σώματα. Ο Γούλας το ενέκρινε και η Υπηρεσία Ασφαλείας (SD) συμφώνησε. Με τη βοήθεια του Γούλα,

45. Ο Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος ήταν επικεφαλής της δωσίλογης ένοπλης οργάνωσης Ελληνικός Εθνικός Στρατός που συνεργαζόταν φανερά με τους Γερμανούς και δρούσε στην Κεντρική και Δυτική Μακεδονία και ο Γιώργος Πούλος επικεφαλής ένοπλου τάγματος που πρωτοστάτησε σε βιαιοπραγίες, λεηλασίες, εμπρησμούς και δολοφονίες κατά Ελλήνων, δρώντας μόνος του ή σε συνεργασία με γερμανικές δυνάμεις, βλ. Στράτος Δορδανάς, «Αντικομμουνιστές οπλαρχηγοί στη γερμανοκρατούμενη Κεντρική Μακεδονία», στο Νίκος Μαραντζίδης (επιμ.), *Οι άλλοι καπετάνιοι. Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου*, Βιβλιοπώλειον της Εστίας, Αθήνα 2006, σ. 63-126 και Βάιος Καλογριάς, «Ένοπλες ομάδες ανεξάρτητων οπλαρχηγών και εθνικιστών αξιωματικών στην περιοχή μεταξύ Σπρυμώνα και Αξίου (1941-1944)», στο Νίκος Μαραντζίδης (επιμ.), *Οι άλλοι καπετάνιοι. Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου*, Βιβλιοπώλειον της Εστίας, Αθήνα 2006, σ. 127-200.

46. Η κατοχική κυβέρνηση από τον Απρίλιο έως τον Σεπτέμβριο του 1944, σε μια προσπάθεια επανασυγκρότησης του αντικομμουνιστικού κράτους, που σε μεγάλο βαθμό είχε διαβρωθεί από το ΕΑΜ, προχώρησε με τη σύμφωνη γνώμη του Γερμανού Στρατιωτικού Διοικητή Ελλάδος σε εκτεταμένη αντικατάσταση των τοπικών αρχών στα μεγάλα αστικά κέντρα, βλ. Τσαφλήρης, *όπ. σ.* 321. Οι διορισμοί ανακοινώθηκαν στην εφημερίδα *Ο Τύπος του Βόλου* στις 23 Μαρτίου 1944.

47. *Λευτεριά*, (Όργανο Επιτροπής Πόλης ΚΚΕ), Βόλος, 11 Φεβρουαρίου 1944/23 Φεβρουαρίου 1944 και *ΕΑΜ* (Όργανο Νομαρχιακής Επιτροπής ΕΑΜ Μαγνησίας), 17 Φεβρουαρίου 1944.

του βουλευτή Καρδίτσας των Φιλελευθέρων Απόστολου Αλεξανδρή⁴⁸ και του βολιώτη Ιωάννη Τσιμπούκη και χρηματοδότηση από τον Γούλα και το υπουργείο Εσωτερικών, και προσωπικά από τον υπουργό Αναστάσιο Ταβουλάρη,⁴⁹ στρατολογήθηκαν πενήντα άτομα υπό τον Σταμάτη Σταθεράκο, τα οποία υπηρετούσαν είτε στην Ειδική Ασφάλεια Αθηνών είτε στον ΕΔΕΣ Αθηνών.

Προς την κατεύθυνση της συγκρότησης ένοπλων σωμάτων –παράλληλα με τον Παπασακελλαρίου– δραστηριοποιήθηκε και ο Τάκης Μακεδόνας, ο οποίος ήρθε σε επαφή με τα SS που τον παρέπεμψαν στην SD και αυτή με τη σειρά της στα ΕΕΕ του Γούλα. Αυτός υποσχέθηκε να δώσει όπλα στη Λάρισα για 2.000 άνδρες, προκειμένου να δημιουργηθεί ένοπλο σώμα εναντίον του ΕΛΑΣ. Από τη συνάντηση αυτή γεννήθηκαν ο Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης (ΕΑΣΑΔ). Ο Μακεδόνας ορίστηκε στρατιωτικός αρχηγός και ο Παπαγεωργουσόπουλος πολιτικός και θρησκευτικός αρχηγός. Ο πρώτος αναχώρησε για την Καρδίτσα και ο δεύτερος για τη Λάρισα.

Τον Απρίλιο του 1944 έφτασε η ώρα της δράσης. Ο Πάντος αρχικά και ο Παπασακελλαρίου στη συνέχεια επέστρεψαν στον

48. Ο Απόστολος Αλεξανδρής ασχολήθηκε με τα κοινά από νεώτατη ηλικία και εξελέγη ανεξάρτητος βουλευτής Καρδίτσας στις εκλογές του 1905. Εντάχθηκε στην «Ομάδα των Ιαπώνων». Αργότερα προσχώρησε στο Κόμμα των Φιλελευθέρων. Ανέλαβε υπουργικά χαρτοφυλάκια στις κυβερνήσεις Βενιζέλου. Μεταπολεμικά, χρημάτισε για μικρό χρονικό διάστημα υπουργός Εσωτερικών (και προσωρινός υπουργός ΤΤΤ και Εμπορικής Ναυτιλίας την ίδια περίοδο) από τις 24 έως τις 27 Ιανουαρίου 1947, Δικαιοσύνης (27 Ιανουαρίου – 27 Αυγούστου 1947) και Οικονομικών (4 Απριλίου – 4 Νοεμβρίου 1946). Τέλος, από τις 4 Νοεμβρίου 1946 ως τις 24 Ιανουαρίου 1947 υπηρέτησε ως υπουργός άνευ Χαρτοφυλακίου.

49. Ο Αναστάσιος Ταβουλάρης ήταν υπουργός Εσωτερικών στις κατοχικές κυβερνήσεις Λογοθετόπουλου και Ράλλη, με εκτεταμένες αρμοδιότητες και στενές σχέσεις με τις γερμανικές αρχές κατοχής. Εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής Ζακύνθου στη Δ' Εθνοσυνέλευση το 1923 και μετά επανεξελέγη το 1928 με τους Ανεξάρτητους Δημοκρατικούς και το 1932 και 1936 με το Κόμμα των Φιλελευθέρων. Κατέφυγε μαζί με άλλους δωσίλογους στη Βιέννη, όπου και συνελήφθη. Πέθανε από παθολογικά αίτια πριν προλάβει να δικαστεί στην Ελλάδα.

Βόλο⁵⁰ –ως Νομάρχης ο πρώτος και ως Δήμαρχος ο δεύτερος– και μαζί με τριάντα έξι άνδρες, από τους αρχικά πενήντα που είχαν προβλεφθεί υπό την αρχηγία του Σταθεράκου⁵¹ και στη συνέχεια του Αθανάσιου Ισόπουλου, αποτέλεσαν τον πυρήνα των *Εθνικών Αντικομμουνιστικών Ομάδων*. Οι άνδρες αυτοί τέθηκαν υπό τις διαταγές της γερμανικής Ασφάλειας (SD) Βόλου.⁵²

Σχεδόν αμέσως μετά τον διορισμό των νέων τοπικών αρχών άρχισαν να εμφανίζονται στον *Τύπο του Βόλου*, προπαγανδίζοντας την πολιτική τους, βινιέτες με αντικομμουνιστικά και αντιεαμικά συνθήματα:

*Έλληνες, οι κομμουνιστάι φυλάττουν τα όπλα για σας και όχι για τους Γερμανούς».*⁵³ «*Έλληνες! Ενδιαφερθείτε δια την ασφάλειάν σας την οποία υπονομεύουν οι κομμουνιστάι».*⁵⁴ «*Βολιώτες! Πολλοί συμπολίτες σας συνελήφθησαν και οδηγήθησαν στο βουνό. Τους γνωρίζετε ως τίμιους, τους γνωρίζετε ως Έλληνας και τους συλλαμβάνουν εν ονόματι της λευτεριάς; ρωτήστε τον εαυτό σας. Αυτή είναι η λευτερία που σας ετοιμάζουν».*⁵⁵

50. Ο *Τύπος του Βόλου*, 23 Μαρτίου 1944.

51. Ο Σταμάτιος Σταθεράκος, έμπορος στο επάγγελμα με καταγωγή από το Κάιρο της Αιγύπτου, διεξήγαγε εμπόριο μεγάλων ποσοτήτων σιγαρέττων μέσω σιδηροδρόμου μεταξύ Αθήνας και Βόλου. Από τη δραστηριότητά του αυτή χρηματοδοτούσε τα ΕΑΣΑΔ. Παραπέμφθηκε το 1945 στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Αθηνών με την κατηγορία ότι έφερε γερμανική ταυτότητα και απείλησε με όπλο σιδηροδρομικούς υπαλλήλους, ενώ φέρεται να είχε εμπλοκή στην κατάδοση Εβραίων, βλ. Γενικά Αρχεία του Κράτους [ΓΑΚ Αθηνών], Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Αθηνών: Πρακτικά δικών 574-575/29 Αυγούστου 1945, 193-194/18 Μαρτίου 1947, 657/3 Ιουνίου 1947 και 821-822/10 Ιουλίου 1947. Ευχαριστώ τον Δρ. Ιστορίας Μενέλαο Χαραλαμπίδη που έθεσε υπόψη μου αυτό το στοιχείο.

52. Τα ονόματα όσων επάνδρωσαν την ΕΑΟ δημοσιεύτηκαν στον τοπικό *Τύπο*. Όπως σημείωσε η εφημερίδα *Αναγέννηση*, βασίζομενη στην απολογία του ΕΑΣΑΔίτη Κ. Βελέντζα, αυτοί ήταν οι Ισόπουλος, Καρδιακός, Ζακκός, Τριβιζάς, Ροζής, Μπολονάσιος, Πουργιανός, Λουκάς Περράκος, Σπύρος Ιωαννίδης, Περικλής Ιωαννίδης, Βάθης. *Αναγέννηση*, 14 Απριλίου 1945.

53. Ο *Τύπος του Βόλου*, 12/14/16 Μαρτίου 1944.

54. Ο *Τύπος του Βόλου*, 17 Μαρτίου 1944.

55. Ο *Τύπος του Βόλου*, 18 Μαρτίου 1944.

Πρόκειται για την τοπική εκδοχή του αντικομμουνισμού ο οποίος, μέσω της τρίτης και τελευταίας κατοχικής κυβέρνησης –αυτή του Ιωάννη Ράλλη–, εμφανίστηκε στο προσκήνιο και αναβαθμίστηκε ως βασικός άξονας του κυβερνητικού λόγου.⁵⁶

Η λεκτική επίθεση που εξαπολύθηκε μέσω του *Τύπου* ήταν μόνο το προανάκρουσμα. Στα μέσα Απριλίου έφτασε στον Βόλο ο Μακεδόνας με επτά ΕΑΣΑΔίτες, στρατολογημένους στην Καρδίτσα. Με την άφιξή του, ο Μακεδόνας κατάφερε να στρατολογήσει και άλλους από τον Βόλο, αναπτύσσοντας μια ομάδα με πάνω από εξήντα άτομα.⁵⁷

Έως το τέλος της Κατοχής η δύναμη των αντικομμουνιστικών οργανώσεων δεν φαίνεται να ξεπέρασε τα διακόσια άτομα.⁵⁸ Η

56. Κώστας Φραδέλλος, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος. Άξονες και μεταβολές του κυβερνητικού λόγου κατά τη διάρκεια της Κατοχής», στο Χρ. Χατζηιωσήφ-Πρ. Παπαστράτης, *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, 1940-1945. Κατοχή- Αντίσταση*, τόμ. Γ' (2), Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, σ. 173-179.

57. Μετά την Απελευθέρωση δημοσιεύτηκαν στην εαμική εφημερίδα *Αναγέννηση* τα ονόματα όσων είχαν στρατολογηθεί στα ΕΑΣΑΔ, στην ΕΑΟ και στα ΕΕΕ: «Λαμπάδης, Δημήτριος Κυριαζής, υπολοχαγός, Ντίνα Τόλα, Βασίλειος Τσελεμετζόγλου, Χρίστος Παπαβάσιος, Ν. Κάργας. Στα ΕΑΟ εκτελεστής είναι ο Νίκος Μποδοσάκης (συγγενής του βιομηχάνου), ο Ανοούσης, οι τρεις αδελφοί Γεωργατζή από τα Λεχώνια, ο Παπαμάρκου από το Βόλο, ο Κώστας Ρεπανός, άεργος, ο Παπατοστόλου από την Πορταριά ήταν στρατιωτικός αρχηγός των ΕΑΣΑΔ μαζί με τον Θύμιο Βελέντζα, ο Μάκης Κραβαρίτης, ο Νίκος Παπαγελάκης από την Πόρτα Τρικάλων, ένας από τους εκτελεστές των Τοπών μαζί με άνδρες του φυλακίου, ο Τζιμς από το Βόλο. Ο Σπύρος Ραυτόπουλος, οργανωτής του ΕΔΕΣ στο Πήλιο εκτέλεσε το Νίκο Σαμουρδάνη, σύνδεσμο του ΕΛΑΣ. Από τους οργανωτές ήταν ο Μίμης Ξέρβας, έμπορος υφασμάτων (τον οποίο ο Μακεδόνας από υποδεκακένια έκανε υπολοχαγό. Έκανε εκβιαστικές πράξεις, έπαιρνε χρήματα για να απελευθερώσει ομήρους). Ο Γκεκενίδης ήταν διοικητής ΕΕ και ανακριτής του ΕΑΣΑΔ. Ο Θρ. Παπασακελαρίου. Ο Βάγγος Γκλαβάνης ήταν ηθικός και οικονομικός ενισχυτής των ΕΑΣΑΔ. Ο δικηγόρος Ευαγγελίδης, επί Μεταξά ήταν επιτελάρχης ΕΟΝ Βόλου. Τον Μάιο – Ιούνιο 1944 διεκδικούσε θέση Νομάρχη Λάρισας. Διορίστηκε από Ράλλη. Όταν διαπίστωσε την αδυναμία της οργάνωσης έφυγε για την Αθήνα». *Αναγέννηση*, 14 Απριλίου 1945.

58. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Αρχεία Εθνικής Αντίστασης*, τόμ. 4. : Εθνικός Στρατός ΕΛΑΣ XVI Ταξιαρχία, Επιτελείον Γραφείο II, Μηνιαίο Δελτίο (αρ. 2 παράρ. IV Δ/γής Ε.Π. 1163 XIII Μερραρίας), 27 Αυγούστου 1944, σ. 197-199.

στρατολογία γινόταν είτε σε εθελοντική βάση, είτε βίαια μέσω μπλόκων⁵⁹ και πιέσεων για κατάταξη με την απειλή της σύλληψης.⁶⁰ Όπως αναφέρει σε άρθρο του το ηγετικό στέλεχος του ΕΑΜ Θεσσαλίας Κώστας Καραγιώργης:

Με χρήμα, και πιο πολύ με τη βία, κατορθώθηκε να στρατολογηθούν μερικές δεκάδες. Η μέθοδός τους ήταν η κλασική: μπλόκο στις συνοικίες, στα γυμνάσια ή στα χωριά, βία στη στρατολογία, εξαναγκασμός των στρατολογημένων να πάρουν μέρος σε μια σύγκρουση ή να εκτελέσουν ομήρους, βάρμυό τους στο αίμα για να ενώσουν έτσι την τύχη τους με τα καθάρματα Κυριαζή, Μακεδόνα, Μαντζούκα, κ.τλ. Εθελοντικά δεν μπόρεσαν να στρατολογήσουν παρά αποκλειστικά μερικά αλήτικα εξθλιωμένα στοιχεία του Βόλου, καθώς και τις πόρνες των οίκων ανοχής Καρδίτσας και Βόλου που τις έντυσε με «εθνική στολή» και τις εμφάνισε στην Αθήνα ο Μακεδόνας. Όσο πιο αδύνατη γινόταν η στρατολογία τους, τόσο πιο απάνθρωπη έγινε η τρομοκρατία τους.⁶¹

Οι τρόποι αυτοί στρατολόγησης επιβεβαιώνονται και από προφορικές μαρτυρίες, αλλά και από απολογίες όσων ΕΑΣΑΔιτών συνελήφθησαν και παραπέμφθηκαν στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Βόλου. Στις μαρτυρίες διαφαίνεται η απροθυμία και οι προσπάθειες αποφυγής κατάταξης στα ΕΑΣΑΔ ακόμα και ατόμων

59. Αναγέννηση, 9 Ιουνίου 1944.

60. Ο Τύπος του Βόλου, 10 Μαΐου 1944 όπου δημοσιεύεται δήλωση «μετανοημένου κομμουνιστή», μέλους της ΕΠΟΝ και «ομαδάρχη της Γκεπεού» (sic!) με αποστολή να παρακολουθεί τις οργανώσεις ΕΑΣΑΔ και ΕΕΕ. Συνελήφθη και αντί να τον εκτελέσουν έδειξαν επείκεια και τον φυλάκισαν. Στη δήλωσή του πρόετρεπε τον κόσμο να «ξελασπώσει από τον κομμουνιστικό βούρκο» πριν «πάθει τα χάλια» του και να πυκνώσει τις τάξεις των οργανώσεων ΕΑΣΑΔ και ΕΕΕ». Παρόμοιες δηλώσεις δημοσιεύτηκαν στον Τύπο του Βόλου στις 24/ 25 Μαΐου 1944, την περίοδο δηλαδή της μεγάλης τρομοκρατίας.

61. Κώστας Καραγιώργης, «Η τρομοκρατία στη Θεσσαλία και η μαζική αντίσταση εναντίον της», Κομμουνιστική Επιθεώρηση της εποχής της φασιστικής Κατοχής (1941-1944), 29 (Αθήνα, Δέγουστος 1944, ανατύπωση Οκτώβριος 1946), σ. 66ο.

που έβλεπαν αρνητικά το ΕΑΜ και τις οργανώσεις του.⁶² Σε άλλες περιπτώσεις μαρτυρείται κατάταξη στα ΕΑΣΑΔ πρώην μελών του ΕΑΜ/ΕΑΑΣ που συλλαμβάνονταν να συνεδριάζουν και αναγκάζονταν να μεταπηδήσουν στα ΕΑΣΑΔ για την επιβίωσή τους. Τέτοια ήταν η περίπτωση του Τ.Χ, είκοσι ετών, μαθητή, ο οποίος στην απολογία του ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων Βόλου κατέθεσε ότι όντας φυλακισμένος στις φυλακές Αλεξάνδρας έβλεπε να τους παίρνουν για εκτέλεση. «Μια ημέρα ήρθε ο Μακεδόνας στις φυλακές και μας απείλησε ότι αν δεν γραφόμενοι στα ΕΑΣΑΔ θα μας σκοτώσει. Δεν κάθισα πολύ. Έφυγα για την Αθήνα και παραδόθηκα σε αντάρτες».⁶³

Βρετανική έκθεση τον Ιούλιο 1944 κατέτασε τα μέλη των Ταγμάτων Ασφαλείας και των άλλων δωσιλόγων σχηματισμών, όπως τα ΕΑΣΑΔ, ΕΕΕ και ΕΑΟ στον Βόλο σε πέντε βασικές κατηγορίες.⁶⁴ Μια πρώτη κατηγορία αφορούσε όσους κατατάχθηκαν στα ΕΑΣΑΔ για λόγους επιβίωσης αναζητώντας μια μόνιμη πηγή εισοδήματος. Η ανεργία εξαιτίας της διακοπής ή της εκ περιτροπής λειτουργίας των εργοστασίων και η διακοπή των γερμανικών έργων τα οποία απασχολούσαν Έλληνες εργάτες, επιπρόσθετα με τις ούτως ή άλλως δύσκολες οικονομικές συνθήκες της Κατοχής, αποτέλεσαν κίνητρα κατάταξης στις δωσιλογες οργανώσεις.⁶⁵

Άλλοι βρήκαν την ευκαιρία για ξεκαθάρισμα παλαιών λογαριασμών ή για ατομικό πλουτισμό μέσω των λεηλασιών οικιών και καταστημάτων –το επονομαζόμενο πλιάτσικο–, της επιβολής φορολογίας για τις ανάγκες του Τάγματος, του παρακρατή-

62. Συνέντευξη Γιώργου Μεταξά στη Βασιλική Λάζου, Βόλος, 4 Απριλίου 2014.

63. Γενικά Αρχεία του Κράτους Μαγνησίας, Αρχείο Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων Βόλου: υποθ. 4-5, Βόλος, 12 Φεβρουαρίου 1945. Καταδικάστηκε σε 22 χρόνια φυλακή, καθώς ήταν γραμματέας του Ν. Γεκενίδη.

64. ΓΕΣ/ΔΙΣ, Αρχεία Εθνικής Αντίστασης (1941-1944), τόμ. 8, Αθήνα 1998: Αγγλική Υπηρεσία Πληροφοριών, «Αναφορά για τα Τάγματα Ασφαλείας», σ. 44-45 και σ. 55.

65. Για λειτουργία εργοστασίων βλ. εφ. Εργατική, φύλλα 1-11 (12 Ιουλίου 1943 - 19 Σεπτεμβρίου 1944) και Τζαφλήρης, ό.π.

ματος και της φορολόγησης ειδών, των κάθε λογής επιτάξεων, και ειδικά για τα στελέχη μέσω του χρηματισμού τους για την αποφυγή της σύλληψης ή της διαμεσολάβησης για να απολυθεί κάποιος κρατούμενος.

Και αν τα μέλη των δωσιλογικών οργανώσεων αποτελούνταν από φτωχά και εξαθλιωμένα στρώματα της εργατικής τάξης, δεν ίσχυε το ίδιο για τα στελέχη. Η πιθανότητα επικράτησης του ΕΑΜ και η εφαρμογή της πολιτικής του οδήγησε ορισμένα μέλη της αστικής τάξης να πρωτοστατήσουν στη συγκρότηση ανταγωνιστικών οργανώσεων και τις ενισχύσουν οικονομικά και ηθικά – όπως ο βιομήχανος Βάγγος Γκλαβάνης, ο Ν.Σ., γιος βιομήχανου μακαρονοποιίας, ο Ν.Π., γιος πλούσιου εμπόρου της αιγυπτιακής παροιίας, ο Σ.Ε. κτηματίας από το Πήλιο, δικηγόρος και γιος προπολεμικού βουλευτή του Λαϊκού Κόμματος στη Μαγνησία και ο Γ.Ρ. κτηματίας από τα Λεχώνια. Η συμπίεση με τις δωσιλογικές οργανώσεις ειλαμβάνονταν ως μέσο προώσπισης των συγκεκριμένων ταξικών τους συμφερόντων, ιδιαίτερα όταν το ΕΑΜ και οι οργανώσεις του με εργατικές κινητοποιήσεις ανέπτυσαν ένα διεκδικητικό κίνημα στα εργοστάσια και επέβαλαν παρακράτημα στην αγροτική παραγωγή.

Μια άλλη κατηγορία αφορούσε εθελοντές, οι οποίοι σχετιζόνταν με άτομα που είχαν συλληφθεί ή ενοχληθεί από το ΕΑΜ και τις οργανώσεις ως ύποπτοι αντιδραστικής δραστηριότητας. Σε αυτούς περιλαμβάνονται και όσοι είχαν εκδηλωθεί υπέρ του ΕΔΕΣ από τον Ιούλιο έως τον Οκτώβριο 1943. Η διασταύρωση των ονομάτων των φερόντων ως «σφαγέντων υπό των εαμοκομμουνιστών» στα χωριά του Πηλίου, που δημοσιεύτηκαν στις τοπικές εφημερίδες μετά την Απελευθέρωση, με τα ονόματα κατηγορούμενων για συμμετοχή στα ΕΑΣΑΔ οδηγεί σε ενδιαφέρουσες ταυτίσεις.⁶⁶ Αντίστοιχες διαδικασίες εθελοντικής κατάταξης καταγράφηκαν στις περιπτώσεις της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης.⁶⁷

66. Για παράδειγμα *Θεσσαλία*, 16 Φεβρουαρίου 1945.

67. Για την Αθήνα βλ. Χαραλαμπίδης, ό.π., σ. 220 και Δορδανάς, ό.π., σ. 287.

Στις «εθνικιστικές» οργανώσεις κατατάχθηκαν ακόμα εθνικοσοσιαλιστές και γερμανόφιλοι που οραματιζόνταν αξιώματα και εξουσία μετά το τέλος του «νικηφόρου» πολέμου. Στην απολογία του ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων Βόλου, ο αρχηγός των ΕΕΕ Βόλου Νικόλαος Γεκενίδης κατέθεσε την προσωπική του ιστορία, δίνοντας την ευκαιρία να σκιαγραφηθεί η πορεία των ανθρώπων που στελέχωναν τις οργανώσεις αυτές. Πρόσκοπος (1925-1930), μέλος της φασιστικής οργάνωσης ΕΕΕ (1932-1936), διοικητής της ΕΟΝ Νομού Καβάλας (1936-1939), εμφανίστηκε ως πρόσφυγας από τις βουλγαροκρατούμενες περιοχές και εγκαταστάθηκε στο χωριό Αβδουλάρ (σημερινό Νέο Περιβόλι) Λάρισας, όπου έκανε οικογένεια. Τον Απρίλιο του 1944 εγκαταστάθηκε στον Βόλο για να αποφύγει τη σύλληψη, όπως ισχυρίστηκε, από τον ΕΛΑΣ, όπου ήδη υπήρχαν οι οργανώσεις ΕΑΣΑΔ και ΕΑΟ με δύναμη εξήντα ενόπλων. Γράφτηκε στα ΕΕΕ στις αρχές Μαΐου 1944 (με αριθμό μητρώου 36) και ζήτησε να αναλάβει η οργάνωση πιο έντονη δράση.⁶⁸

Λίγα στοιχεία είναι γνωστά για τον αρχηγό των ΕΑΣΑΔ Τάκη Μακεδόνα. Ο Μακεδόνας είχε γεννηθεί το 1914 στη Σκόπελο και εμφανιζόταν ως πρώην υπαξιωματικός της Χωροφυλακής. Είχε λάβει το προσωνύμιο «Μαύρος» εξαιτίας του σκούρου δέρματός του. Η Ελένη Διομήδη-Κορμάζου, υπεύθυνη για τις γυναίκες στην ΕΠΟΝ στην πόλη του Βόλου, σε προφορική μαρτυρία της παρουσιάζει ένα ψυχογράφημά του:

Ο Μακεδόνας, δεν ξέρω γιατί αυτό το παιδί είχε πάει αντίθετα, όλη η νεολαία ήταν διαφορετική. Αυτός γιατί έγινε έτσι δεν ξέρω. Ήθελε να είναι επικεφαλής. Τον δώσανε και μερικούς σαν στρατιώτες, να είναι δηλαδή αυτός αρχηγός και να έχει [...] και φαίνεται ότι αυτό τον άρεζε να είναι επικεφαλής και να διατάζει. Γι' αυτό. [...] Πολύ, παρά πολύ νέος άνθρωπος. Ένα παιδάριο ήταν, ένα παιδάριο χαζό. Δηλαδή, πώς να σου πω, ήθελε να είναι επικεφαλής, κατ'άλαβες; Όχι ότι είχε καμιά αυτή μέσα του, να πιστεύει σε

68. ΓΑΚ Μαγνησίας, Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Βόλου: αρ. υποθ. 71, Βόλος, 13 Μαρτίου 1946.

κάτι, να έχει αρχές, να πιστεύει στον κομμουνισμό. Τίποτα απ' όλα αυτά. Τίποτα, τίποτα, ένα μηδενικό ήτανε. Αλλά [...] είχε πιστόλι.⁶⁹

Στα ΕΑΣΑΔ και τα ΕΕΕ κατατάχθηκαν και γυναίκες, όπως η αδελφή του Τάκη Μακεδόνα, Μάχη, η Καίτη Αντωνίου, η οποία προσποιούνταν την κρατούμενη για να αποσπάσει πληροφορίες, και η Ντίνα Τόπα, η οποία δημοσίευσε στον τοπικό Τύπο άρθρο ένθερμης υιοστήριξης των ΕΑΣΑΔ.⁷⁰

Κατά πόσο η νοπή ακόμα αντιπαράθεση ανάμεσα σε γηγενείς και στους πρόσφυγες του συνδικαλισμού Νέα Ιωνία συνετέλεσε στην κατάταξη στα ΕΑΣΑΔ χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Η συλλογική μνήμη για την εποχή, όπως αποτυπώνεται στις προφορικές μαρτυρίες, φέρει όσους προσχώρησαν στα ΕΑΣΑΔ – με ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως ο διαβόητος συνεργάτης των Γερμανών Ρήγας, πρόσφυγας του 1938-39 από τη Ρωσία – να κατάγονταν από τον Βόλο, ενώ αντίθετα η προσφυγική Νέα Ιωνία υιοστηρίχθηκε ότι στήριξε μαζικά το ΕΑΜ και τις οργανώσεις του.

Η ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΕΑΣΑΔ

Η περίοδος της ΕΑΣΑΔοκρατίας, όπως ονομάστηκε, άρχισε με συλλήψεις. Όσοι συλλαμβάνονταν οδηγούνταν στις φυλακές της οδού Αλεξάνδρας και στην Κίτρινη Αποθήκη. Η τοπική ΕΑΜική οργάνωση αντέδρασε με τον φόνο του Καπάτι, Ιταλού μελανοχίτωνα που μετά την ιταλική συνθηκολόγηση είχε περάσει στην

69. Συνέντευξη Ελένης Διομήδη-Κορμάζου στη Ρίκη Βαν Μπούσοχτεν, Βόλος, 1 Μαΐου 2014.

70. Σταύρος Παπαγιάννης, *Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσης. Τα Τάγματα Ασφαλείας της Θεσσαλίας*, Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 2007, σ. 342, όπου δημοσιεύεται η δικογραφία κατά της Καίτης Αντωνίου στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Λάρισας (25/1946). Η Τόπα εμφανίζεται να αρθρογραφεί υπέρ των ΕΑΣΑΔ στον υπό την εποπτεία των Γερμανών Τύπο του Βόλου, 30 Αυγούστου 1944.

υπηρεσία των Γερμανών. Τότε δόθηκε και η αφορμή να ανοίξει ο ασκός του Αιόλου με τις εκτελέσεις στελεχών του ΕΑΜ που προαναφέρθηκαν. Δύο ημέρες μετά το «ντεμπούτο» της οργάνωσης και τις πρώτες εκτελέσεις πραγματοποιήθηκε με τη συνεργασία των Γερμανών μπλόκο στον Άνω Βόλο, όπου συνελήφθησαν 80 άτομα από τα οποία εκτελέστηκαν επί τόπου τα 32.⁷¹ Για τη μεγιστοποίηση του τρόμου τα πτώματα εκτίθονταν γυμνά σε σταυροδρόμια και πλατείες. «Η ύβρις αυτή για το δημόσιο φρόνημα των πολιτών»⁷² επαναλήφθηκε πολλές φορές έως τη διάλυση της οργάνωσης στα τέλη Αυγούστου 1944.

Ως αφορμή ή λογικοφανής εξήγηση για το κύμα βίας προβλήθηκε η υπόθεση της απαγωγής του πατέρα του Μακεδόνα από τον ΕΛΑΣ, η λήστευση της περιουσίας του και τελικά η εκτέλεσή του.⁷³ Η αντίδραση του γιου ως εκδικητή απέναντι στους «φονιάδες του πατέρα του» μπορούσε να «δικαιολογήσει» στη βάση προσωπικών ελατηρίων τη συνεργασία με τους Γερμανούς και την ωμότητα της δράσης της οργάνωσης. Πρόκειται για ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο, το οποίο επιδίωκε να παράγει την απαραίτητη ηθική νομιμοποίηση για την ένταξη στους δωσιλόγους σχηματισμούς, καθώς χρησιμοποιούσε την έννοια της εκδίκησης ως ανταπόδοση της προβολής και ως αποκατάσταση της τιμής του παθόντα.⁷⁴

71. *Αναγέννηση*, 14 Απριλίου 1944.

72. Αρχείο Δήμου Βόλου, Δημοτικό Συμβούλιο: Πρακτικά Δημοτικού Συμβουλίου Παγασών, Αρ. αποφ. 11, τόμ. 28, σ. 422-424, 16 Αυγούστου 1944 στο Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου στη μηχανογραφημένη ιστοσελίδα <http://81.186.130.244/archives/html/1944.html>, Ημερομηνία ανάκτησης: 15 Ιουλίου 2014.

73. Συνέντευξη Γιώργου Μεταξά στη Βασιλική Λάζου, Βόλος, 4 Απριλίου 2014.

74. Γιώργος Πετρόπουλος, «Τα Τάγματα Ασφαλείας στην Πελοπόννησο. Ιδεολογικές διαστάσεις και μνημονικός λόγος», Διπλωματική εργασία, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2007, σ. 88-89, στο <http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&type=0&q=Πετρόπουλος&page=1&scope=0&lang=el&pid=iid:332>, ημ. ανάκτησης: 25 Ιουνίου 2014.